

OBMEDZENIA A ZMENY VO VZDELÁVANÍ DIEVČAT A ŽIEN V OBDOBÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1939-45)

Janka MEDVEĎOVÁ

Anotácia: Hneď po vyhlásení autonómie sa jednou z kľúčových úloh štátnej ideológie stala snaha vrátiť rodine matku a matke rodinu. Vyzdvihovala sa slovenská rodina, ktorá žila usporiadaným, príkladným kresťanským a národným životom a tvorila základný a stabilný prvok štátu. Zdôrazňovala sa rola ženy matky, ochrankyne rodinného kozuba. Tieto názory boli interpretované v rétorike čelných predstaviteľov vlády i na stránkach časopisov. Vzdelávanie žien sa stalo diskutovanou otázkou. Zaznievali hlasy o potrebe zakladania učňovských dievčenských škôl, v ktorých sa mladé slečny mali pripravovať na založenie rodiny a domácnosti. Slovenská škola mala vychovávať „hrdinské“ slovenské dievčatá, ktoré sa za svoj národ a vlasť budú schopné obetovať. Hoci minister Sivák vyslovil názor, že Slovensko potrebuje vzdelané ženy, ich uplatnenie ale nevidel v úradoch, či za katedrami. Konkrétne sa to prejavilo v reforme stredoškolského štúdia dievčat a jeho perspektívy, v úpravách školských osnov vo vzťahu k praktickým predmetom, redukcii dievčat študujúcich na učiteľských ústavoch, k zrušeniu koedukácie, ktoré malo zabezpečiť odstup dievčat od chlapcov až napokon vyústil do pokusu o obmedzenie vysokoškolského štúdia žien na univerzite. Z učiteľských zborov boli prepúšťané ženy učiteľky s odôvodnením podpory a ochrany rodiny a uvoľnenia učiteľského miesta pre nezamestnaných učiteľov mužov. Príspevok analyzuje dielo *Päť rokov slovenského školstva* a dobovú tlač s cieľom prezentovať politickú situáciu a názory, návrhy a zmeny vo výchove a vzdelávaní dievčat a žien v období Slovenskej republiky (1939-45).

Kľúčové slová: Slovenská republika 1939-1945, výchova a vzdelávanie dievčat, koedukácia, školské reformy, obmedzenia vo vzdelávaní žien

ÚVOD

Ambície slovenskej štátnej samostatnosti, ktoré prezentovalo autonomistické krídlo Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) od začiatku 30tych rokov 20. storočia sa postupne naplnili prijatím slovenskej autonómie 5.-6. októbra 1938 a napokon rozpadom prvej Československej republiky a vznikom Slovenskej republiky 14. marca 1939. Základnými atribútmi nielen kultúrnej a školskej

---

politiky sa stal jej národný a kresťanský charakter. „V novej štruktúre štátu bude základom idea kresťanská a národná, musia sa tieto mravné prvky v plnej miere uplatňovať aj vo výchove a vyučovaní.“ (Sivák, 1940, s. 244).

Jedným z významných bodov politickej agendy slovenskej vlády sa stala rodinná a sociálna politika, ktorej parciálnu, no významnú súčasť tvorila diskusia o vzdelávaní dievčat a žien. Oproti demokratickým princípom, emancipačnému úsiliu a verejnému angažovaniu sa žien v medzivojnovnej republike to boli názory opačné. Názory ako obmedziť verejné a profesijné pôsobenie žien, s čím súviselo aj obmedzenie dievčenského vzdelávania. V príspevku vychádzame z analýzy textových dokumentov, predovšetkým analýzy dobovej tlače – denníka Slováč, ktorá bola poznačená cenzúrou a prezentovaním názorov vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej HSĽS) a diela Päť rokov slovenského školstva (1944), v ktorom sa nachádzajú štatistické údaje, návrhy a ciele plánovaných reforiem a organizácia všetkých typov škôl v období Slovenskej republiky. Problematika ženskej emancipácie, rodovej rovnosti, zamestnanosti a čiastočne aj vzdelávania v predmetnom období je spracovaná v prácach L. Kázmerovej (2012) E. Škorvankovej (2018, 2019), G. Dudekovej (2011), M. Závackej (2011) a vytvorili nám širokú odbornú bázu pri spracovaní tejto témy.

Základom nového štátu sa mala stať rodina – prototyp slovenskej kresťanskej rodiny v ponímaní konzervatívnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, v duchu kresťansko-národnom. *Slovenská rodina – prameň národnej jednoty* (Slovák, 1941, roč. 23, č. 124, s. 1) Už v období autonómie sa otázka ochrany a podpory rodinného života začala posudzovať v duchu kresťanskej morálky a oslava rodinného života bola významnou témou oficiálnej štátnej propagandy. (Škorvanková, 2019, s. 97) Rodina, v ktorej bola úloha ženy a matky prezentovaná ako kult strážkyne domáceho pohodlia, rodinného kozuba a zabezpečovateľky širokého potomstva a cieľom výchovy malo byť... „v pravom kresťanskom duchu podporiť kult obetavých a statočných matiek.“ (Sivák, 1939, s.1) Úloha ženy vo vládnom vyhlásení autonómnej vlády Slovenskej krajiny z 21. februára 1939 znela, že „zásadou musí zostať, že vydaté ženy treba vrátiť rodinnému krbu, lebo ony sú povolané viesť a udržiavať vladárstvo v rodine, kde je ich pravé miesto.“ (Fabricius a Hradská, 2007, dokument č. 48, s. 77.) Podľa tohto bolo jediné správne, aby sa žena realizovala len v domácnosti. Úloha ženy a matky ako domácej panej bola považovaná za službu a povinnosť slovenskému národu. Slovenská politická elita podčiarkovala význam rodiny, ako základnú bunku slovenskej spoločnosti, ako srdce národa, v ktorom žena predstavuje symbol domova a k propagácii tejto idey poslúžil Deň matiek. Tento sviatok sa oslavoval už v čase medzivojnovnej republiky, no od mája 1940 sa sviatok Dňa matiek rozšíril na Deň slovenskej rodiny. (Letz, 2012, s. 197) Každoročne počas celého mája prebiehali prípravy na rôzne spoločenské a kultúrne podujatia, ktoré mali vzdať hold obetavej a statočnej slovenskej matke. Nad oslavami Dňa matiek a Dňa

---

slovenskej rodiny prevzal záštitu prezident Jozef Tiso, oslavy prebiehali po celom Slovensku a organizovala ich HSĽS. Mali demonštrovať záujem a podporu slovenských matiek. Idealizácia tradičnej slovenskej rodiny, materstva, podpory pôrodnosti bola dôležitým bodom rodinnej a sociálnej politickej agendy vládnucej strany ako vo svojom článku zdôraznil O. Dunajecký. (Slovák, 1939, roč. 21, č.172, s.1)

Napriek pozitívnym skúsenostiam, kedy v dôsledku odstránenia formálnych bariér pre získanie adekvátneho vzdelania a následného zamestnania sa v medzivojnovej Československej republike narástol počet ekonomicky aktívnych a pracujúcich žien, medzi nimi aj učiteliek v slovenskej konzervatívnej spoločnosti prevládal predsudok „o menšej intelektuálnej nadanosti žien“. Ešte v decembri 1938 prijala ústredná vláda v Prahe vládne nariadenie o prepustení vydatých žien zo štátnej služby, pokiaľ ich manželia mali dostatočný príjem. Podľa vládneho programu HSĽS mali dostať prednosť pri zamestnaní najmä mladí muži, aby boli schopní zakladať si rodiny. Konzervatívne krídlo HSĽS sa netajilo snahou vytesniť ženy z verejného a súkromného priestoru. Definovalo ideál ženy ako obetavej matky, starostlivej gazdinky, ktorá dbá o blaho a pohodlie svojho manžela. (Škorvanková, 2018, s. 650) Prostriedkom k upevneniu takejto dokonalej rodiny mala byť politika prepúšťania slovenských žien z pracovného pomeru, podpora sobášnosti a pôrodnosti, zakladania rodín a sociálna politika vlády.

V *Slovenskom denniku* (1938, roč. 21, č. 252, s. 5.) bol uverejnený článok o problematike prepúšťania vydatých žien zo zamestnania v štátnej a verejnej službe. Prepúšťanie sa stalo predmetom všeobecného záujmu verejnosti. V tlači bolo kritizované najmä hromadenie príjmov v bezdetných manželstvách. Denník Slovák (1938, roč. 20, č. 292, s. 2) uviedol že v štátnej službe bolo skoro 20 000 vydatých žien. Celkovo bola kritizovaná ženská zárobková činnosť a na stránkach novín (mimochodom cenzurovaných) to bolo komunikované ako nezaujem zamestnaných žien o založenie si rodiny a odmietanie materstva. Problém zamestnávania vydatých žien sa v tlači nediskutoval len v kontexte sociálnych problémov, ale prepojal sa s diskusiou o úlohách a mieste slovenskej ženy v spoločnosti. Po dovŕšení 30. roku života mala žena opustiť úrad a mala sa vydať. Asi 3 000 vydatých žien sa vzdáva služby. In Slovák, roč. 21, č. 21, 26. januára 1939, s. 3

Kriticky sa v decembri 1938 k snahám režimu vytlačiť ženy zo zamestnania vyjadrila aj manželka ministra školstva a národnej osvety autonómnej vlády Matúša Černáka. Podľa nej „v zásade nik nemá práva uberať ženám možnosť práce, ani slobodným, ale ani vydatým“ Zastala sa pracujúcich žien, energicky bránila prácu žien v niektorých špecifických profesiách, ako boli sekretárky, písárky na stroji, učiteľky a lekárky a pripúšťala isté obmedzenia v zamestnávaní žien, avšak mali to byť opatrenia „dočasné, nie trvalé“. (Škorvanková, 2019, s. 33) S nostalgiou na svoje povolanie učiteľky spomínala na stránkach Novej že-

---

ny aj manželka poslanca HSĽS a predsedu Slovenského snemu Martina Sokola, Anna Sokolová, ktorá sa vzdala svojho zamestnania: „Ja som do nedávna vyučovala. Byť učiteľkou bolo mojím vytúženým snom od detinstva. A veru svoje povolanie som mala veľmi rada. Ťažko mi bolo sa s ním rozlúčiť. Nuž ale, čo robiť. Duch času to vyžadoval. Odišla som dobrovoľne v povedomí, že prepúšťam miesto inému, ktorý je na zamestnanie viac odkázaný. Teraz žijem skoro výlučne rodine.“ Výpovede takýchto žien mali pozitívne motivovať aj ostatné zamestnané vydaté ženy, učiteľky a úradníčky, aby sa dobrovoľne zriekli svojej služby a rozhodli sa pre rodinu a domácnosť. (Tamže)

Po vyhlásení Slovenského štátu bolo prepúšťanie vydatých učiteliek a štátnych zamestnankýň potvrdené vydaním príslušných zákonov, prepúšťanie už nebolo dobrovoľné, ale povinné. Ako uvádza Závacka (2011) otázka bola vyriešená až po vyhlásení Slovenského štátu zákonom č. 246/1939 Sl. z. o úprave služobného pomeru vydatých učiteliek z 28. septembra 1939 a zákonom č. 150/1940 Sl. z. o úprave služobného pomeru vydatých štátnych zamestnankýň a o zmene niektorých ustanovení vládneho nariadenia č. 380/1938 Sb. z. a n. o úsporných opatreniach z 5. júna 1940.

S otázkou zamestnanosti vydatých žien úzko súvisela aj diskusia o budúcnosti vzdelávania dievčat. Debata o vzdelaní žien sa stala neoddeliteľnou súčasťou verejného diskurzu o poslaní a úlohe žien v slovenskej spoločnosti. V tejto súvislosti sa menil aj pohľad na účel a ciele dievčenského vzdelávania. (Dudeková, G., 2011, s. 95) Konzervatívne snahy sa prejavili v obmedzení verejného a profesionálneho pôsobenia žien a tiež ženského vzdelávania. Priestorom pre diskusie o vzdelávaní dievčat sa stala predovšetkým dobová tlač. Tá reflektovala nielen konzervatívne názory, ale aj kritické názory emancipovaných žien učiteliek, spisovateľiek a mnohých ďalších, ktoré sa aktívne podieľali či už na politickej práci, spolковой činnosti (Živena, Katolícka jednota žien, Matica slovenská, charitatívne a cirkevné spolky), sociálnej pomoci, študovali alebo boli zamestnané. Napr. vzdelané ženy – katolíčky, sústredené v Katolíckej jednote žien, verejne odmietali názor o menejcennosti žien a pripomienkovali politiku a rétoriku vládnucej strany. Ako uvádza Eva Škorvanková (2019, s. 21) Mnohé z týchto žien boli manželkami alebo dcérami významných predstaviteľov politickej a spoločenskej elity.

Predstavitelia štátu v dôsledku nového politického usporiadania spustili vlnu školských reforiem, ktoré sa dotkli aj vzdelávania dievčat a žien. Ako uvádza M. Krankus (2015, s. 92) v pedagogických časopisoch sa objavovalo množstvo článkov, ktoré vyzývali k rozhodnému prebudovaniu slovenského školstva po stránke ideologickej i organizačnej. Niektorí autori preferovali názor, že vzdelanie dievčat ich malo pripravovať len na rolu dobrej gazdinky, materstvo a starostlivosť o domácnosť a do učebných osnov mali byť zavedené len praktické predmety podčiarkujúc tento výchovno-vzdelávací cieľ. A len v niektorých prí-

---

padoch mimoriadneho nadania malo byť študentkám dovolené ďalšie štúdium. Väčšina z nich sa mala pripravovať dievčatá len pre praktické povolania.

REFORMA STREDNÝCH ŠKÔL

Reforma stredných škôl sa oficiálne uskutočnila zákonom č. 168/1939 o organizácii a správe stredného školstva a zjednotení rôznych typov stredných škôl, v ktorej definovalo základnú úlohu školy a to ...“na podklade náboženskom vychovať žiaka za mravného a verného občana Slovenského štátu...” Prvou zmenou týkajúcou sa školského systému bolo zrušenie koedukácie. Na jednej strane kritici na stránkach dobovej tlače zrušenie koedukácie odmietli z dôvodu, že kultivovať je potrebné obe pohlavia. Na druhej strane, tej konzervatívnej, bolo neprípustné a „nemravné“ spoločné vzdelávanie chlapcov a dievčat. „*Sme proti koedukácii aj na školách stredného stupňa a to z príčin mravných, pedagogických a didaktických. Kde to len bude možné, zriadime triedy alebo školy dievčenské.*“ (Fabricius – Hradská, 2007, dokument č. 48, s. 77.) Argumentácia sa opierala o tvrdenia, že všetky štáty, ktorým záleží na zdravej, mravnej výchove mládeže, majú nekoedukačné školstvo a koedukácia bráni správnej výchove dievčat. Podľa tohto vládneho nariadenia sa mali školy rozlišovať na chlapčenské a dievčenské a výnimky sa mali pripúšťať len vtedy, ak neboli podmienky na zriadenie osobitnej chlapčenskej a dievčenskej školy alebo aspoň triedy v oddelených častiach budovy. Kým v školskom roku 1937/1938 študovalo na slovenských stredných školách celkom 33,8% dievčat, po zrušení koedukácie mohli dievčatá študovať na 3 štátnych a 3 neštátnych stredných školách, čo nezodpovedalo potrebám stredoškolského vzdelávania dievčat. Okrem troch novozriadených dievčenských rehoľných gymnázií od školského roku 1939/1940 (Prešov, Spišská Nová Ves, Trenčín) sa zriaďovali samostatné dievčenské triedy pri chlapčenských školách, v ktorých smeli vyučovať len ženy - učiteľky s adekvátnou aprobáciou. (Päť rokov slovenského školstva, 1944, s. 215)

Minister školstva Jozef Sivák bol zásadne proti koedukácii, zároveň si uvedomoval komplikácie, že týmto krokom by dievčenské školy fungovali len vo väčších mestách. V tlači sa objavovali články o perspektívach dievčenského vzdelávania s konštatovaním, že postupným vyradovaním žien z niektorých povolaní klesne na niektorých odborných školách počet študentiek. Cieľom zrušenia koedukácie ako súčasť reformy malo byť zníženie počtu dievčat na gymnáziách a učiteľských akadémiách a tým by sa naplnil cieľ reformy „*návratu žien k pôvodnému poslaniu, čiže rodine a domácnosti*“. Ideálom dievčat sa mala stať stredná škola, ktorá by pripravovala na rodinný život. „*Niet diplomu, čo by vyvážil život rodinný*“ a snahou vlády bolo poskytnúť dievčatám vzdelanie k šťastnému rodinnému krbu.“ (Nové slovenské školstvo I, s. 27)

Perspektívam dievčenského vzdelávania na stredných školách bola na ministerstve školstva a národnej osvety venovaná náležitá pozornosť a vypracovalo niekoľko usmernení a návrhov na reformu štúdia dievčat na stredných školách.¹ Jeden z návrhov žiadal, aby sa „otázka stredného stupňa všeobecného vzdelania mládeže dievčenskej riešila výhradne len meštianskymi školami a vyššími strednými školami dievčenskými.“ Podľa tohto návrhu mala meštianska škola nahradiť nižšiu strednú školu (nižšie gymnázium) a vyššiu strednú školu (vyššie gymnázium) mala nahradiť vyššia stredná škola dievčenská. Absolventky tejto školy by po diferenciálnej maturitnej skúške mohli pokračovať v niektorých odboroch vysokoškolského štúdia.

Ďalší návrh, ktorý pripravilo ministerstvo na jar 1940 bol vznik stredných dievčenských škôl, ktorých cieľom „je dať budúcej žene vyššie všeobecné vzdelanie, aby vychovala dievčatá vzdelané, v zmýšľaní a citoch ušľachtilé, z ktorých sa môžu stať rozumné panie domácnosti, národne uvedomelé a obetavé matky a dobré vychovávateľky detí.“ (Päť rokov slovenského školstva, s. 217) Obsah vzdelávania na dievčenskej strednej škole mali okrem všeobecnovzdelávacích predmetov tvoriť aj dva moderné jazyky, domáce náuky, zdravotná, dejiny umenia, kreslenie, hudba, spev, telocvik, rytmika, ženské telocvičné hry, účtovníctvo, písanie na stroji a rýchlapis.

Dievčenská škola mala mať dva smery. Na prvom mali študovať najnadanejšie dievčatá, ktoré sa popri príprave na rodinu mali pripravovať na vysokoškolské štúdium. Tento typ školy mal mať takú istú organizáciu ako školy chlapčenské. Osnovy dievčenského gymnázia sa mali len účelovo pozmeniť a doplniť predmetom domáce náuky. (Tamže, s. 217-218) Druhý smer mal mať osobitý obsah bez latinského jazyka.

Tretí návrh pripravilo MŠaNO v roku 1941 a predložilo ho formou ankety, ktorej sa zúčastnili odborníci, zástupcovia cirkví, bratislavských stredných škôl. V návrhu sa píše, aby sa dievčenské gymnázia ponechali, ale prispôsobili sa cieľu dievčenskej výchovy. V návrhu sa poukazyvalo na neustále zmeny a reformy strednej školy, ktorá potrebuje predovšetkým pokoj a stabilitu, aby mohla plniť svoje poslanie. Dievčenské gymnázium sa nemalo veľmi odlišovať od chlapčenského gymnázia. Na nižšom stupni sa mal učebný plán doplniť ručnými prácami a na vyššom stupni kreslením alebo hudbou a domácimi náukami. Tento návrh pripúšťal možnosť, aby sa na existujúcej dvojročnej odbornej škole pre ženské povolania vybudovali ďalšie dva ročníky.

Z predložených návrhov na reformu dievčenskej strednej školy sa nakoniec nerealizoval ani jeden a dievčatá sa ďalej vzdelávali na strednej škole, ktorej učebný plán bol totožný s plánom chlapčenských gymnázií.

---

¹ Stredná škola sa delila na nižšiu a vyššiu a tvorila jeden celok. Nižšia stredná škola (nižšie gymnázium) okrem prípravy na štúdium na vyššej strednej škole zabezpečovala výchovu a ucelené všeobecné vzdelanie pre štúdium na učiteľskom ústave a na rozličných odborných školách pre praktické povolania. Vyššia stredná škola (vyššie gymnázium) mala prehľbovať všeobecné vzdelanie a mala pripravovať žiakov na vysokoškolské štúdium.

Významné miesto medzi strednými školami v medzivojnovnej republike mali učiteľské ústavy. Učiteľské ústavy pre vzdelávanie učiteľov ľudových škôl dostali v období Slovenskej republiky novú organizačnú podobu, nový obsah a zmenil sa aj ich názov na učiteľské akadémie. Mali byť akýmsi kompromisom medzi starými učiteľskými ústavmi a novou požiadavkou učiteľstva v rámci akademickej prípravy učiteľov. Ich úlohou bolo pripravovať adeptov učiteľského povolania, ktorí budú schopní svojimi odbornými vedomosťami a mravnými vlastnosťami vyučovať mládež v duch národno-kresťanskom. Minister J. Sivák vo svojom expoze naznačil potrebu obmedzovania prijímania dievčat na učiteľské ústavy lebo „učiteľiek je viac, než treba.“ (Nové slovenské školstvo II, s. 10)

V školskom roku 1941/1942 boli na Slovensku iba chlapčenské a dievčenské učiteľské ústavy, chlapčenských bolo 8, dievčenských 6.

Povinné predmety	Chlapčenské ročník						Dievčenské ročník					
	I.	II.	III.	IV.	V.	spolu	I.	II.	III.	IV.	V.	spolu
Náboženstvo	2	2	2	2	2	10	2	2	2	2	2	10
Jazyk slovenský	5	4	3	3	3	18	5	4	3	3	3	18
Dejepis		2	2	2	2	8		2	2	2	2	8
Zemepis		2	2	2	2	8		2	2	2	2	8
Pedagogika		2	2	2	5	11		2	2	2	5	11
Vyučovacia prax s metódikami			3	5	6	14			3	5	6	14
Spoločenská výchova					1	1					1	1
Jazyk nemecký	3	3	3	2		11	3	3	3	2		11
Matematika	4	3	2	2		11	4	3	2	2		11
Prírodopis		2	2	2	2	8	2	2	2	2	8	
Chémia	3					3	3					3
Fyzika		2	2	2		6		2	2	2		6
Národné hospodárstvo					2	2						
Poľné hospodárstvo				2	2	4						
Náuka o vedení domácností										1	2	4
Spev a hudobná výchova	2	2	2	1	1	8	2	2	2	1	1	8
Hra na husliach	2	1	1	1	1	6	2	1	2			5
Hra na klavíri	1	1	1			3	1	1	1			3
Hra na organe				1	1	2						
Kreslenie s písaním	4	2	2	1		9	4	2	2	1		9

Ručné práce	4	2				6	4	2				6
Varenie										3	3	6
Telesná výchova	2	2	3	2	2	11	2	2	2	2	2	10
Spolu týždenne	32	32	32	32	32	160	32	32	32	32	32	160

Učebný plán učiteľskej akadémie (Zvesti MŠaNO, 1940, s. 300)

Odbornými učiteľskými ústavmi boli *ústavy na prípravu učiteliek domácich náuk* a *ústavy na vzdelávanie učiteliek materských škôl*. Ústavy domácich náuk mali dievčatám poskytnúť také vzdelanie, aby si osvojili vedomosti potrebné na vedenie domácnosti a mali ich vychovávať pre rodinu a za učiteľky domácich náuk (ženských ručných prác), učiteľky na vyučovanie predmetov z odboru odevníckeho a gazdinského na odborných školách pre ženské povolania. Ústav pre vzdelávanie učiteliek materských škôl existoval len jeden – Rehoľný ústav v Žiline a poskytoval žiačkam „vzdelanie pre poznanie detskej duše, prostriedky a spôsoby výchovy dieťaťa, vychováva učiteľky (opatrovatelky) pre materské školy, tzv. detské opatrovne.“ (Päť rokov slovenského školstva, 1944, s. 244-245) Školská správa v dôsledku štátnej ideológie nepočítala s rozširovaním počtu detských opatrovní², ani so zaškoľovaním detí v týchto opatrovniach a za jedinú správnu považovala výchovu v rodinnom prostredí. Z tohto dôvodu existoval iba jeden takýto ústav s relatívne malým počtom študentiek. (Pšenák, 2011, s.154)

Najprimeranejšie vzdelávanie pre dievčatá sa malo realizovať na odborných školách pre ženské povolania a gazdinských školách. Základným typom bola dvojročná ženská odborná škola, ktorá poskytovala všeobecné a odborné vzdelanie pre rodinu a bola prípravou pre štúdium domácich náuk, pre štúdium v živnostenských pracovniach pre šitie šiat alebo pre štúdium na vyšších ženských odborných školách. Jednoročné vyššie ženské odborné školy poskytovali absolventkám dvojročnej ženskej odbornej školy popri príprave na ďalšie odborné štúdium možnosť získať hlbšie vzdelanie v gazdinskom odbore, či už pre vlastnú domácnosť alebo pre uplatnenie sa v zložitejších druhoch gazdinskej služby. Jednoročná škola rodinná a päť mesačná škola kuchárska pripravovali žiačky pre vedenie domácnosti a prípravu stravy vo väčších domácnostiach. Sociálne a ošetrovateľské jednoročné školy pripravovali teoreticky aj prakticky na činnosť v rozličných odboroch verejnej i súkromnej sociálnej starostlivosti a ošetrovateľstva. Okrem týchto odborných škôl boli podľa potreby pri nich zriaďované aj ľudové a špeciálne kurzy.

² Detské opatrovne vznikali len veľmi pomaly kvôli nedostatku kvalifikovaných vychovávateľiek. V roku 1931 ich bolo len okolo 140 a stále prevládala názor, že jediná vhodná výchova detí prebieha doma samotnou matkou. (Kázmerová, 2012, s. 19)

Dievčenské školy teda mali vychovávať svoje absolventky dvomi smermi. Dievčenské gymnáziá mali pripravovať absolventky na vysokoškolské štúdium. Odborné školy pre dievčenské povolania mali pripravovať dievčenský dorast pre praktické potreby v rodine i mimo nej, aby uplatnili všetky svoje „*schopnosti, prednosti a hodnoty ženskej duše*“. (Tamže, s. 264) Tomuto vznešenému cieľu malo byť prispôsobené aj vzdelávanie dievčat na odborných školách pre ženské povolania, ktoré sa mali uplatniť v praktických zamestnaniach ako ošetrovatelky, vychovávateľky, sociálne pracovníčky, administratívne pracovníčky a pod. V učebných osnovách boli povinnými predmetmi varenie alebo napr. stolovanie, domáce hospodárstvo, zdravie, starostlivosť o dieťa a i. Úlohou týchto škôl bolo vyriešenie problému koedukácie a obmedzenie počtu dievčat/maturantiek na stredných školách.

Ako uvádza Škorvanková (2019, s. 26) Margita Valková, mladá vodkyňa katolíckych skautiek v jednom z článkov, bola rozhorčená najmä z faktu, že do vládnej komisie, ktorá pripravovala reformu dievčenského vzdelávania a výchovy, sa nedostala žiadna žena: „Zabudlo sa na skúsenú skautku, na skvelú organizátorku, i na jemné znalkyne dievčenskej duše, na spisovateľku, na vychovávateľku, na mnohé pracovníčky náboženských spolkov. Dvere pred týmito cennými ženami zostali zavreté. Otázka, či je to správne, či je to vďačné a najmä, či je to pri budovaní nového Slovenska prospešné.“ Tiež uvádza názory aktívnych žien, napr. Marty Mikloškovej, ktorá tvrdila, že výchova žien pre manželstvo a materstvo nemôže spočívať len v tom, že sa mladé dievčatá budú učiť variť a šiť, opatrovať deti a riadiť heslom, že žene patrí varecha, že pozná mnoho bystrých, pohotových a snaživých dievčat, ktorým by malo byť umožnené vysokoškolské štúdium. Odmietla názor, že ženy sú stratené len pre materstvo a poukazovala na fakt, že pozná mnoho žien s akademickým titulom, ktoré sú aj skvelé manželky aj matky a dávala nádej na zmysluplný užitočný život aj slobodným, nevydatým alebo bezdetným ženám. (Tamže)

OTÁZKA VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDELÁVANIA ŽIEN

Ďalším významným momentom v smerovaní stredoškolského vzdelávania dievčat, ale dotkol sa ďalšieho vysokoškolského štúdia dievčat, bol vládny návrh zákona na obmedzenie vysokoškolského štúdia dievčat zo dňa 25. júna 1941.

Denník *Slovák* (1941, roč. 23, č. 151, s. 3) uverejnil reakciu, v ktorej konštatuje, že stredoškolské štúdium dievčat týmto stratilo svoj význam lebo dievčatá nemôžu pokračovať v štúdiu na vysokých školách. Vláda zvažovala vytvorenie 8-triednych vyšších dievčenských škôl ako náhradu gymnázií, kde by žiačky získali vedomosti z psychológie, estetiky, dejín umenia, dejín filozofie, latinčiny a niektorého z moderných jazykov, varenia, šitia, domáceho účtovníctva, spoločenskej výchovy a i., no tento plán sa nerealizoval. Mala sa aspoň zvýšiť úroveň

---

meštianskych škôl. Očakávalo sa, že sa dievčatá budú prihlasovať predovšetkým na dievčenské školy pre ženské povolania, ktoré by najlepšie odrážali ich potreby a vyhovovali ženskej povahe.

O porade na tému reformy dievčenského stredoškolského štúdia, ktorého sa zúčastnili zástupcovia MŠaNO, zástupcovia zdravotného odboru Ministerstva vnútra, zástupcovia HSLŠ a Božena Tuková, ktorá reprezentovala ženský odbor HSLŠ informoval denník *Slovák* (1941, roč. 23, č. 147, s. 3). Na tejto porade sa riešila otázka reorganizácie dievčenského stredného školstva i obmedzenie štúdia dievčat na vysokých školách. Najdominantnejšia požiadavka bola, aby stredné školy zohľadnili ich budúce poslanie – poslanie matky a vychovávateľky, aby sa kládol dôraz na ženské predmety a pri vzdelávaní dievčat sa bral do úvahy najmä praktický zreteľ pre budúce povolanie ženy. Ďalším bodom diskusie boli obavy, že sa neprimerane zvýši počet vysokoškolsky vzdelaných žien a podľa diskutujúcich niektoré odbory v tomto smere nijako nezodpovedali ženskej povahe.

V tejto súvislosti MŠaNO v júni 1941 rozoslalo *Osnovu vládneho nariadenia o dočasnej úprave štúdia žien na Slovenskej univerzite*, s cieľom získať odborné pripomienky verejnosti, pred prerokovaním návrhu zákona na pôde snemu. Podľa §1 vládneho návrhu by mohol študovať od školského roku 1941/1942 na Slovenskej univerzite len obmedzený počet poslucháčok. Na lekárskej fakulte 50, na filozofickej fakulte 30 a na prírodovedeckej fakulte 15 poslucháčok. Zo štúdia práv sa mali ženy vylúčiť úplne. Pre nasledujúce roky malo ministerstvo školstva počty uchádzačiek upraviť podľa potreby. Podľa §2 malo ministerstvo určiť aj smernice na výber dievčat pre štúdium a zapísaným a prijatým študentkám sa malo umožniť štúdium dokončiť. Návrh zákona sa netýkal štúdia žien na Slovenskej vysokej škole dr. M. R. Štefánika a Vysokej škole obchodnej. Podľa dôvodovej správy ženy, ktoré ukončili vysokoškolské vzdelanie, hľadali svoje uplatnenie len v štátnej a verejnej službe, ako profesorky na stredných školách a učiteľských akadémiách, právničky v sudcovských službách a lekárky v zdravotných ústavoch a v blízkej budúcnosti mali naraziť na silnú konkurenciu vysokoškolsky vzdelaných mužských absolventov. Predložený návrh mal predísť novej nezamestnanosti vysokoškolských absolventov úpravou, presnejšie obmedzením vysokoškolského štúdia žien.³ Cieľom tohto vládneho nariadenia bolo „vrátiť ženu rodine“, no vďaka výraznému nesúhlasu profesorských zborov jednotlivých fakúlt sa naštastie neuskutočnil. V archíve Univerzity Komenského sa zachovalo len stanovisko dekana prírodovedeckej fakulty. (Štulrajterová, 2017, s. 65) Kvôli nedostatku lekárov sa malo najmenej obmedziť štúdium na lekárskej fakulte. Na filozofickej a prírodovedeckej fakulte mala byť možnosť štúdia obmedzená, aby

³ Štatistické údaje o počtoch riadnych poslucháčok na jednotlivých fakultách Slovenskej univerzity použité v dôvodovej správe uvádzajú, že v akad. roku 1940/41 študovalo na právnickej fakulte 736 mužov a 37 žien, na lekárskej fakulte 624 mužov a 100 žien, na filozofickej fakulte 406 mužov a 208 žien, na prírodovedeckej fakulte 180 mužov a 77 žien. (SNA, f. SSR, k.128, signatúra II – 6a/1-475, j. č. 1390)

---

sa kompenzoval úbytok v stave profesoriek na stredných školách a učiteľských akadémiách. Zo štúdia práv mali byť ženy vylúčené úplne a pri prijímaní žien na vysokoškolské štúdium sa mali zohľadniť len tie najkvalitnejšie uchádzačky. Návrh počítal s ďalšími možnými úpravami v znižovaní, príp. zvyšovaní počtu uchádzačiek o vysokoškolské štúdium, no vzdelávanie dievčat sa malo orientovať predovšetkým na sociálnu oblasť. Návrh o dočasnej úprave štúdia žien na Slovenskej univerzite sa stal diskutovanou témou nielen v akademických kruhoch, ale aj na stránkach dobovej tlače. Spolok profesorov Slovákov uskutočnil rokovanie špeciálnej komisie a zo záverov, ktoré adresovali MŠaNO vyplynulo, že na Slovensku je veľa žien v štátnych a verejných službách, ktoré by sa mohli venovať rodine a domácejmu prostrediu, no zároveň odmieta vylúčenie žien zo vzdelávania, pričom by sa degradovala ich osobnosť a podcenila ich doterajšia práca v spoločnosti. Obmedzenie vysokoškolského vzdelávania žien bolo podľa ich názoru obmedzením práva, ktoré má každý občan štátu. V stanovisku sa tiež uvádza, že vzdelané ženy nie sú postrachom, ale súčasťou potrebného pokroku slovenského národa. Vzdelané matky môžu lepšie vychovať svoje deti. Členkami komisie boli aj profesorky Mária Tilkovská a Viktória Horňáková. V stanovisku Spolku profesorov Slovákov sa uvádza aj jeden dôležitý fakt, že obmedziť štúdium žien vo vojnových časoch, kedy možno bude potrebné zaplniť miesto po vzdelaných mužoch je riziko. V závere spolok jednoznačne odporučil pripustiť ženy na všetky fakulty Slovenskej univerzity pričom vzdelanie je hodnota, ktorú nemožno nikomu odoprieť a tým menej vziať. (Sborník Spolku profesorov Slovákov, 1941/1942, roč. 21, č. 1, s. 14-18) V marci 1942 bol vládny návrh po rôznych spoločenských polemikách odložený a podľa dostupných štatistických údajov mal počet študujúcich žien v rokoch 1939-1944 stúpajúcu tendenciu. (Dolan a Bartl, 1966) Hoci sa vládne nariadenie nepodarilo presadiť k obmedzovaniu dochádzalo v dôsledku politickej, ekonomickej a sociálnej situácie. Vysokoškolské štúdium sa komplikovalo nedostatočnými ubytovacími kapacitami. K dispozícii bol len Dievčenský univerzitný internát a od roku 1942/1943 internát pre vodkyne Hlinkovej mládeže – Tatranka, ktorý nebol zariadený a mal len 80 miestnu kapacitu. (Päť rokov slovenského školstva, 1944, s. 348)

ZÁVER

Po dvadsaťročnej existencii prvej Československej republiky charakteristickej demokratickými princípmi došlo po vyhlásení autonómie Slovenského štátu a vzniku Slovenskej republiky (1939-1945) k odklonu tohto trendu a konzervatívne názory vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany sa postupne presadzovali do politickej každodennej praxe. Rodinná a sociálna politika bola jednou z kľúčových v agende vlády Slovenskej republiky (1939-1945). Pravá mnoho-

---

detná kresťanská rodina sa stala základom štátu a tento ideál bol deklarovaný aj prostredníctvom verejných sprievodov a slávnostných akadémií na oslavu matiek a slovenských rodín. Glorifikovali status ženy – matky a na druhej strane sa snažili jej vymedziť len určitý, obmedzený priestor na sebarealizáciu.

Prepúšťanie žien zo zamestnania vo verejnej alebo štátnej službe, prepúšťanie vydatých učiteliek a všetky kroky smerujúce k obmedzovaniu dievčenského štúdia boli argumentované a ospravedlňované potrebou uplatnenia mladých mužov, ktorí mali vstúpiť do manželstva a založiť si rodinu a návrate ženy k jej prirodzenému poslaniu – starostlivosti o manžela, domácnosť a deti.

Prvým účelovým zásahom do školského vzdelávania bolo zrušenie koedukácie, ktoré predstavitelia vlády z radov katolíckych kňazov považovali za nemravné a nevhodné. Vznikali čisto chlapčenské a dievčenské školy a tam, kde to nebolo možné bolo nariadené vytvoriť aspoň chlapčenské a dievčenské triedy v oddelených traktoch školy.

Cieľom reformy a zmien vo vzdelávaní dievčat mala byť úprava osnov a obsahu vzdelávania prispôbená ich prirodzenej úlohe – úlohy ženy, matky, ochrankyne rodinného krbu, „k úlohám materstva a rodinného hospodárstva“ (Podocký, 1938, s. 22) Prirodzeným miestom, kde sa mala slovenská žena realizovať bola rodina a domácnosť. Jediné prijateľné prostredie, kde sa mohli dievčatá a ženy angažovať bola charita a sociálna oblasť alebo pri výchove a vzdelávaní detí a mládeže. Dobová tlač označovala ženu strážcom rodinného kozuba, domácim anjelom, obetavú kráľovnú, ktorá vládne srdcom, životnou múdrosťou a svojim materským umením. Vzdelávanie dievčat malo byť zredukované a podriadené praktickým potrebám rodinného života, mali sa učiť domácim prácam, vedeniu domácnosti, rodinnému hospodárstvu a starostlivosti o deti.

Okrem podporných hlasov podliehajúcich dobovej rétorike a propagande vystúpilo proti snahám vymedziť ženám len domácnosť a rodinu, či obmedziť ich prístup ku vzdelaniu množstvo vzdelaných a verejne aktívnych žien, manželiek a sestier predstaviteľov politickej elity, stredoškolských profesoriek, angažovaných novinárov, ktoré odmietali tézu, že „žene patrí len varecha“. Napriek tomu, že dobová tlač bola pod tlakom cenzúry, objavili sa aj kritické názory proti obmedzeniu vysokoškolského štúdia žien na Slovenskej univerzite nielen z radov akademickej obce, odborníkov z radov profesorov, ale aj samotných žien, ktoré považovali za nespravodlivé odmietnuť ženám duševnú a verejnú prácu úradníčiek, učiteliek, profesoriek, lekárk a pod.

Okrem zrušenia koedukácie sa žiadny z návrhov na úpravu stredoškolského vzdelávania dievčat v plnom rozsahu nerealizoval a akademická i odborná obec odmietli aj návrh na obmedzenie vysokoškolského štúdia žien na Slovenskej univerzite. Spoločnosť po prechode frontu cez slovenské územie a po ukončení vojny stála pred novými politickými, spoločenskými, ekonomickými a kultúrnymi výzvami, ktorých súčasťou zostali v plnej miere aj ženy.

LITERATÚRA

- Archív UK, fond Rektorát UK. Zápisnice Akademického senátu 1932–1945.
- Archív UK, fond Rektorát UK. *Osnova vládneho nariadenia o dočasnej úprave štúdia žien na Slovenskej univerzite, pripomienky dekana Prírodovedeckej fakulty*. k. 52, j. č. 13389/40-41.
- DOLAN, Ondrej. a BARTL, Július, Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 3–33.
- DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. 2011. Na ceste k modernej žene. Bratislava: VEDA, 2011. 773 s. ISBN 9788022411899.
- FABRICIUS, Miroslav a HRADSKÁ, Katarína (eds.), 2007. *Jozef Tiso. Prejavy a články (1938 – 1944)*. Bratislava : AEP, 2007. 696 s. ISBN 8088880467.
- KÁZMEROVÁ, Ľubica, 2012. (ed.) *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918-1945)*. Bratislava: Prodam, 2012. 142 s. ISBN 9788097030254.
- KRANKUS, Milan, 2015. Školská a mimoškolská výchova na Slovensku v rokoch 1938-1945. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed) *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939-1945*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 91-103.
- LETZ, Róbert, 2012. *Slovenské dejiny 1938-1945*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012. 367 s. ISBN 9788081190551.
- Nové slovenské školstvo I*. Reči Jozefa Siváka, ministra školstva a národnej osvety povedané v Kultúrnom výbore Snemu Slovenskej republiky. Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1940
- Nové slovenské školstvo II*. Reči Jozefa Siváka, ministra školstva a národnej osvety povedané v Kultúrnom výbore Snemu Slovenskej republiky. Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1940
- Päť rokov slovenského školstva 1939–1943*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944.
- PŠENÁK, Jozef, 2011. *Slovenská škola a pedagogiky 20. storočia*. Ružomberok: Verbum.
- Slovenský národný archív. f. SSR, k.128, signatúra II – 6a/1-475, j. č. 1390
- ŠKORVANKOVÁ, Eva, 2019. Späť do kuchýň, kostolov a k deťom. Ženy počas autonómie 1938 – 1939. In: *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 1, s. 19-39. ISSN 1337-6861. [cit. 2019-10-01]. ISSN. Dostupné na: DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.1.3>
- ŠKORVANKOVÁ, Eva, 2018. Snahy o obmedzenie vysokoškolského štúdia žien v období Slovenského štátu. In: *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 649 – 669. ISSN 0018-2575.
- ŠTULRAJTEROVÁ, Janka, 2017. Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945. In: *Historia Scholastica*, 2/2017, s. 54 – 69. ISSN 2336-680X.
- Zákon č. 168/1939 Sl. z. z 11. júla 1939 o organizácii a správe strednej školy
- ZÁVACKÁ, M. (2011) „Nová žena“ so starou prachovkou. Prejavy občianskeho vzdoru na stránkach časopisu Katolíckej jednoty žien 1939-40. In: DUDEKOVÁ, G. a kol. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2011, s. 375-402. ISBN 978-80-224-1189-9.
- Sborník Spolku profesorov Slovákov, 1941/1942.

Dobová tlač

- Denník *Slovák*: roč. 20/1938, roč. 21/1939, roč. 22/1940, roč. 23/1941, roč. 24/1942, roč. 25/1943, roč. 26/1944
- BACHINGEROVÁ, Viera, 1944. Matka v službách národa. In: *Slovák*, 14. mája 1944, roč. 26, č. 110, s. 4.
- Boh žehnaj slovenské matky. In: *Slovák*, 7. mája 1939, roč. 21, č. 103, s. 6.
- DUNAJECKÝ, Ondrej, 1939. Rodinná politika – najsilnejšia politika. In: *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 172, s. 1.
- Koedukácia sa protiví nášmu výchovnému cieľu. In: *Slovák*, 22. júna 1939, roč. 21, č. 142, s. 2.
- KÖRPER, Karol, 1943. Slovenská rodina – prameň národnej jednoty. In: *Slovák*, 30. mája 1943, roč. 25., č. 124, s. 1.
- MARKOVIČ, Gustáv, 1941. Za zdravú a šťastnú rodinu. In: *Slovák*, 1941, roč. 23, č. 114, s. 4.
- Matka základom rodiny. In: *Slovák*, 18. mája 1940, roč. 22, č. 116, s. 3.
- Oslava dňa matiek v Bratislave. In: *Slovák*, 20. mája 1939, roč. 21, č. 116, s. 4.
- PAUČO, Jozef, 1943. Slovenská rodina - prameň národnej jednoty. In: *Slovák*, 30. mája 1943, roč. 25, č. 125, s. 1.
- POCKODY, Štefan, 1938. O vzdelania žien v súvisi s ich poslaním. In: *Slovák*, roč. 20, č. 293, Vianoce 1938, s. 21-22.
- SIVÁK, Jozef, 1939. Matka a jej kult. In: *Slovák*, 6. apríla 1939, roč. 21, č. 81, s. 1.
- Slovenská rodina – nádej štátu. In: *Slovák*, 1. júna 1943, roč. 25, č. 125, s. 3.
- ŠORKOVÁ, Jolana, 1943. Nová matka. In: *Slovák*, 11. apríla 1943, roč. 25, č. 85, s. 9.

SUMMARY

Immediately after the declaration of autonomy in 1938, one of the key tasks of the state ideology was the effort to return family to mother and mother to family. The Slovak family, which lived an orderly, exemplary Christian and national life, was a prime and stable element of the state. The role of a woman as a mother and a guardian of the family's fire was emphasized. These views have been interpreted in the rhetoric of the leading government officials and journalists. Women's education became a discussed issue. There were voices about the need for the establishment of apprentice schools for girls in which young women would have been prepared for the establishment of a family and a household. The Slovak schools were supposed to educate "heroic" Slovak girls who would have been able to sacrifice for their nation and homeland. Although Minister of Education Jozef Sivák expressed the opinion that Slovakia needed educated women, he did not see them in offices or at teachers' desks at schools. In particular, this

---

was reflected in the reform of secondary schools for girls and their prospects, in the curriculum in relation to practical subjects, the reduction of girls studying at teaching institutions, the abolition of coeducation to ensure that girls were separated from boys and ultimately attempted to restrict studying women at the university. Female teachers were dismissed, justifying support and protection for the family, and releasing the teaching posts for unemployed male teachers. This contribution aims to analyze contemporary press and political situation in order to present opinions, suggestions and changes in the education and training of girls and women in the Slovak Republic (1939-45).

Keywords: Slovak Republic 1939-1945, women's education, restrictions on women's education

Mgr. Janka Medved'ová, PhD.
Katedra pedagogiky a andragogiky
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2, 814 99 Bratislava